

Considerații privind dimensiunea socială a dreptului și factorii de configurare a acestuia

Prof. univ. dr. Nicolae Popa

Dans une société pluraliste dans laquelle ses structures sont profondément intéressées par les changements essentiels, la fonction normative de la conscience est organiquement corrélée avec la fonction créatrice anticipative. L'homme agit dans une ambiance sociale, entre en divers rapports avec ses semblables, et ces rapports forment le véritable fondement ontologique du droit, en supportant des influences de la part des composantes du cadre physique environnemental et de la part des composantes du système social. Dans ce processus d'adaptation de l'homme, le droit a une cause efficace, un fondement, une forme et une cause finale, la présence de l'homme dans ces moments ne pouvant être répudiable, dans la mesure où le droit tend avoir une positivité juridique mais aussi une efficacité sociale.

1. Cu privire la dimensiunea socială a dreptului. De ce dimensiune socială? Dreptul este un produs complex al societății; normele sale intervin în procesul productiv, stabilind reguli generale pentru actul zilnic, repetat al producerii, al repartiției și al schimbului de produse și activități. Munca cere o rigoare acceptată. Libertatea omului este deplină numai în măsura în care nu stânjenește libertatea celorlalți. Drepturile omului nu pot prinde contur, nu pot deveni realități decât în cadrul unei interacțiuni bazată pe coezistența libertăților și nu pe afirmarea brutală și păgubitoare pentru semenii a unor drepturi și a unor interese personale. Superioritatea reflectării în drept a corelației necesare între drepturi și îndatoriri precum și noblețea actului de justiție (ca o activitate independentă într-o societate democratică) alcătuiesc coordonatele care marchează decisiv dimensiunea socială a dreptului.

Cât de importante sunt legile? "Legile sunt matca și mama noastră"- afirma D. Cantemir, subliniind prin aceasta poziția dreptului în societatea civilizată, ca un nucleu al ordinii sociale și ca o condiție a bunei derulări a raporturilor umane.

Neîndoindu-se, abordarea dimensiunilor sociale a dreptului implică analiza locului dreptului și a realității juridice în societate, sistemul legăturilor sale cu celelalte elemente (realități) ale societății.

În general, științele sociale privesc societatea ca un sistem dinamic, evolutiv (capabil să parcurgă stări diverse) și înzestrat cu capacitatea autoreproducerii largite și optimizate. Aceste științe (sociologia, politologia, economia politică) cercetează diversele componente ale societății, pun în lumină structura și legitatea structurală a vieții sociale, rolul elementelor societății și influențele complexe între aceste părți (economice, politice, juridice, culturale, etc.).

Nu încapă îndoială că *realitatea juridică* (juridicul) este o dimensiune inalienabilă a realității sociale în condiții întotdeauna determinate. Existența ei nu poate fi desprinsă de existența celorlalte părți ale unei societăți, suportând influența acestora și exercitând la rândul ei influența asupra lor.

Realitatea juridică sau juridicul este uneori denumită și sistem juridic¹ sau suprastructura juridică. Realitatea juridică (juridicul) are un conținut bogat în care este cuprins dreptul -ca fenomen normativ (dreptul pozitiv) - dar care nu se reduce la el. Astfel *componentele juridicului* sunt: *conștiința juridică, dreptul și relațiile juridice* (ordinea de drept). Înainte de a fi o realitate normativă, dreptul este o stare de conștiință, în sensul că nevoile schimbătoare ale societății care-și reclamă reflectare într-un sistem de norme nu se transpun *tale Quale* în limbajul și în conținutul dreptului; ele trec prin conștiința legiuitorului (sau a poporului, dacă e vorba de obicei), urmând un proces de evaluare, valorizare și valorificare finală prin normele de drept. Din punct de vedere epistemologic, conștiința înseamnă conștientizarea scopurilor și alegerea mijloacelor în consens cu o tablă superioară de valori.

La întrebarea ce rol are conștiința juridică, răspunsul ar putea fi următorul: conștiința juridică (specializată - a legiuitorului sau comună a poporului joacă rolul unui *receptor* și al unui *tampon*). *Receptor*, în sensul că primește stimulii pe care-i emite societatea, îi ordonează și-i supune unui examen axiologic, și *tampon*, pentru că se interpune între acești stimuli (care se înfățișează de cele mai multe ori ca adevărate comandamente, presiuni din partea forțelor sociologice creatoare ale dreptului) și realitatea normativă (care-și are regularitățile sale, ritmul său, o dinamică proprie ce nu-i permit să urmeze " orbește" aceste presiuni. Conștiința juridică apare ca o premisă a dreptului (ca fenomen normativ), funcția sa normativă fiind mijlocită de *ipostazele conștiinței*, prin care omul devine propriu- zis subiect: cea *cognitivă* și cea *cultural - axiologică*. Într-o societate pluralistă în care structurile sale sunt profund interesate de schimbările esențiale, *funcția normativă* a conștiinței este organic corelată *funcției creatoare anticipative*.

Căutarea și inovarea soluțiilor juridice (celor mai bune) nu pot fi decât rodul unei mature chibzuințe, întrucât centrul referențial al ontologiei conștiinței îl constituie ființa conștientă, iar exercițiul funcțiilor conștiinței juridice echivalează cu o organizare dinamică a vieții psihice și spirituale. Conștiința juridică se structurează pe două paliere : *o componentă rațională* - ideologia juridică (ansamblul reprezentărilor cu privire la fenomenul juridic) și *o componentă psihică* - psihologia juridică (ansamblul trăirilor emoționale : sentimente, volițiuni). O bună politică juridică, rezultat al traducerii în planul normelor dreptului a cerințelor reale ale dezvoltării sociale, constituie o adevărată formulă educativă, contribuind hotărâtor la formarea unei atitudini culturale a individului față de exigențele de comportament conținute în normele de drept.

O altă componentă a realității juridice (a juridicului) o constituie partea *instituțională - dreptul*, ca sistem de reglementări și instituții. Această parte alcătuiește miezul juridicului, conținutul său, cadrul său substanțial de referință. Dreptul, ca fenomen normativ, dă expresie cerințelor structurilor sociale - conducătoare sau conduse - de mai bună organizare a raporturilor umane, în vederea obținerii aceluși echilibru social indispensabil pentru asigurarea climatului în care liberului arbitru și voinței subiective să i

¹A se vedea Genoveva Vrabie, Necesitatea redefinirii unor concepte pe baza unei analize pluridisciplinare a fenomenelor politico- juridice. Studii și cercetări juridice, nr. 3/1979. Accepțiunea sociologică avută în vedere de autoare este interpretată diferit în sociologia dreptului. Astfel, J. Carbonnier, considera că sistemul juridic este câmpul, spațial și temporal, în care se produc fenomenele dreptului, op.cit., p.142. Comparatiștii au în vedere sistemul juridic ca o familie a dreptului - conform R. David, Les Grands Systèmes de Droit Contemporains, Dalloz, 1978. Alți autori - spre exemplu Haesaert - concep juridicul ca o organizare de sinergii umane, după o atitudine mentală a părților, care le împrumută un caracter necondiționat obligatoriu, confirmat de comunitatea socială interesată. Vezi Théorie générale du droit, Bruylant, Bruxelles, 1948, p. 195.a se vedea și înțelesul dat conceptului de realitate juridică de către Gh. Mihai, R. Motica, op.cit., p.209 -212.

se poate opune eficient anumite standarde oficiale de comportament și în care să poată fi înlăturată tensiunea între cei care acceptă aceste standarde și cei care se abat. Norma juridică la rândul ei, ca reflectare conștientă a conținutului raporturilor sociale, nu este decît o sinteză între ce este (*sein*) și ceea ce trebuie să fie (*sollen*), între necesitate și libertate, între real și ireal.

În sfârșit, cea de-a treia componentă a juridicului este alcătuită din *elemente relaționale, sociologice*. Sunt cuprinse aici *raporturile juridice și situațiile juridice*, cele care probează eficiența dreptului. În cadrul acestor raporturi, oamenii (individual sau colectiv) participă în calitate de subiecte de drept, valorificându-și pe cale legală interese și drepturi. Desfășurarea lor în conformitate cu dispozițiile legale duce la crearea ordinii de drept. Din această perspectivă dreptul poate fi considerat ca un mod de existență a ordinii publice², un real factor de calmare a conflictelor și de menținere în limite de ordine a ciocnirilor de interese.

Cum este și firesc, omul acționează într-o ambianță socială, el intră în numeroase raporturi cu semenii săi, iar aceste raporturi alcătuiesc adevăratul fundament ontologic al dreptului. Se poate conchide că dreptul, ca sistem de norme și instituții, are o sferă mai restrânsă decît juridicul, ca parte componentă a realității sociale. La rândul său însă dreptul aparține și el acestei realități, are determinații calitative ce țin de esența socialului. El suportă influențe din partea componentelor cadrului fizic înconjurător și din partea componentelor sistemului social (economia, politica, morala etc). În ansamblu, aceste elemente de influență poartă denumirea de: *factori de configurare a dreptului*.

2. Factorii de configurare a dreptului. Cercetarea analitică a factorilor de configurare a dreptului ține cont de toate caracteristicile participării omului la viața socială, de corelația cu mediul natural și social. Ideea existenței unor factori exteriori complecși care exercită influență asupra dreptului, s-a conturat în perspectiva admiterii caracterului evolutiv al dreptului, al progresului juridic. Unii autori (Gurvitch, spre exemplu) au vorbit despre fundamentul morfologic al dreptului³ (factori geografici și demografici, factori economici, religioși, morali, psihologici). Alteori s-a propus a se face deosebire între rolul factorilor naturali și realitățile culturale. Indiferent de modul în care sunt prezentați și clasificați acești factori, important este, credem, să se opereze distincția corectă a acestor factori, în baza semnificației lor, în procesul complex al determinării soluțiilor juridice, să se realizeze ierarhizarea lor în raport de ponderea reală într-un sistem social - politic dat. O contribuție importantă la cunoașterea influenței acestor factori a adus-o Anita Naschitz în lucrarea sa⁴. Plecînd de la examinarea rolului acestor factori, aceștia sunt grupați în trei mari categorii: cadrul natural, cadrul social- politic și factorul uman.

Cadrul natural - factor de configurare a dreptului. În toate componentele sale - mediul geografic, factorii biologici, fiziologici, demografici - acest factor influențează dreptul. Mediul geografic reprezintă un ansamblu de factori care influențează viața socială, dezvoltarea economică, posibilitățile dezvoltării politice etc. Necesitatea stabilirii corespondenței legilor cu mediul înconjurător a fost intuită de multă vreme în gândirea politico- juridică. Uneori, accentul pus pe rolul unor factori din această categorie a depășit limitele reale, ei fiind ipostaziați ca factori determinanți. Exemplu: determinismul geografic și teoria geopolitică, exagerarea rolului factorilor biologici etc. " Un meridian - scria Blaise Pascal - hotărăște asupra adevărului. Legile fundamentale se modifică. Hazlie justiție pe

² A se vedea L. L. Fuller, *The Morality of Law*, Yale University, Press, 1964, p.118

³ G. Gurvitch, *Elements de sociologie juridique*, Paris, 1940, p.248

⁴ Anita Naschitz, *Teorie și tehnică în procesul de creare a dreptului*, ed. Academiei, 1969.

care o influențează un râu sau un munte; adevăr dincoace de Pirinei, eroare dincolo"⁵. O atare viziune exagerează, evident, importanța factorului geografic. În realitate, diferențele dintre epocile dreptului nu consistă în deosebirile climatice sau geografice, ci în realitățile social- economice diferite în care dreptul își desfășoară acțiunea.

"Legile - nota Montesquieu - trebuie să fie potrivite cu condițiile fizice ale țării; cu clima - rece, caldă sau temperată - cu calitatea solului, cu așezarea, cu întinderea sa(...)"⁶.

Istoria a demonstrat că prezentarea exagerată a rolului factorilor demografici și biologici s-a soldat cu susțineri aberante, rasiste care au alimentat conținutul unor legiuri retrograde, antiumaniste. Contestând asemenea exagerări, avem în vedere, în același timp, faptul că dreptul nu poate să nu fie influențat de acțiunea mediului fizic în care oamenii își urmăresc și-și valorifică anumite interese și drepturi. Condițiile fizice se relevă legiuitorului - cu toate particularitățile lor- ca obiect al reglementării, influențând soluțiile juridice cele mai potrivite pentru apărarea, conservarea și dezvoltarea acestui cadru, în totalitatea sa sau unor componente ale sale. Exemplu: măsurile legislative pentru combaterea poluării mediului, reglementările prin care se stabilește un regim juridic specific pentru diferitele componente ale cadrului fizic - regimul juridic al terenurilor agricole, regimul juridic al spațiului aerian, regimul juridic al mării teritoriale etc. Factorul demografic exercită, de asemenea, influență asupra reglementărilor juridice. Sunt cunoscute, astfel, măsuri legislative de limitare a creșterii demografice sau, dimpotrivă, măsuri de stimulare și perfecționare a tiparelor de comportament, a relațiilor și a mentalităților cuplului conjugal față de descendența finală (investiția demografică). În desfășurarea circuitului juridic, legiuitorul este nevoit să ia în considerație calități specifice ale bunurilor materiale cărora le acordă un tratament juridic (o figură juridică) diferențiat. Așa, spre exemplu, trăsăturile naturale ale bunurilor fac ca acestea să se clasifice în: mobile și imobile, fungibile și nefungibile, bunuri de gen și bunuri individual determinate etc. Ținând seama de asemenea trăsături, legiuitorul reglementează în mod diferit regimul lor juridic. Spre exemplu, împărțirea bunurilor în mobile și imobile produce efecte juridice diferite în privința posesiei, a uzucapiunii, a acțiunilor posesorii etc.

Diversele împrejurări naturale (evenimente) care nu depind de voința omului pot constitui, prin voința legii, cauze de naștere, modificare sau stingere a raporturilor juridice. Asemenea evenimente sunt: nașterea, moartea, curgerea implacabilă și ireversibilă a timpului, calamități naturale etc. Curgerea timpului, spre exemplu, poate consolida juridic sau stinge un drept (prescripția achizitivă sau extinctivă), un cutremur poate declanșa un raport juridic de asigurare de bunuri sau persoane etc.

Manifestarea forței reguloare a acestui fascicol de factori, aparținând - larg spus - cadrului natural, nu se prezintă însă ca o *fatalitate*, nu în mod automat prezența acestora se finalizează cu consecințe (efecte) juridice. *Acțiunea lor este totdeauna corelată unui interes social, este prezentă numai în măsură în care luarea lor în considerație este reclamată de un interes social*⁷.

Cadrul social politic influențează dreptul, constituindu-se ca un factor de configurare cu acțiune specifică. Fiind un produs social, dreptul se află într-o permanentă și constructivă relație cu interesele structurilor sociale. Așa cum s-a subliniat în unele lucrări de teoria dreptului⁸, evoluția actuală a raporturilor sociale produce o înstrăinare individului, conducând la o treptată degradare a relației dreptului cu societatea. Legat de

⁵ B. Pascal, Pensées, Paris, 1885, p. 88.

⁶ Montesquieu, Despre spiritul legilor, 1, Ed. Științifică, București, 1964, p.17.

⁷ Vezi în acest sens, Ion Dogaru, coordonator, Drept civil. Ideea curgerii timpului și consecințele ei juridice, ed. All Beck, București, 2002.

⁸ A se vedea A. Naschitz, op.cit., p.66

interesele economice ale marilor companii, dreptul este obligat să-și plaseze acțiunea pe terenuri pe care criteriile justiției sunt înlocuite tot mai adesea cu criteriile eficacității practice.

Acest factor de configurare are componente complexe a căror funcționare conjugată nu poate rămâne în nici un sistem de drept fără urmări. Evoluția istorică a fenomenului juridic pune în lumină caracterul corelat al acțiunii componentelor acestui factor: economicul, politicul, ideologicul, culturalul etc. Urmărirea acestei evoluții atestă tendința unor componente ale cadrului social politic de a-și subordona dreptul, de a-l transforma într-o tehnică ce ar putea fi substituită oricărui scop, dreptul devenind un fel de "ostatic al puterii". Paul Roubier afirma chiar despre drept că este o "știință a mijloacelor"⁹. Politica ar trebui să stabilească scopurile guvernării sociale, iar dreptul să aleagă mijloacele. Scopul dreptului, în această lumină, este stabilit în afara sa. Este evident că o asemenea viziune rezervă dreptului o poziție de subordonare, determinându-i existența vegetativă. Pentru emanciparea dreptului și scoaterea sa din starea de tutelare mărunță, este nevoie de curățirea acestor legături, de eliminarea accentelor de hegemonie (economică, politică, ideologică). Dreptul, într-o societate cu adevărat democratică și liberă, trebuie să se supună unei cenzuri proprii, înseși scopurile, valorile societății, contribuind la definirea aceluiași orizont de idealitate care transcende necesitățile practice imediate și considerentele de oportunitate. Aceasta nu poate conduce, binențeles, la o izolare a dreptului de societate, întrucât el trebuie să-și afirme în fiecare moment funcția de menținere a raporturilor sociale în stare de echilibru, participând la "funcționarea globală cu propria sa logică, propriile sale mecanisme, propriile sale instituții"¹⁰. Configurarea soluțiilor legislative, caracterul practic - operațional al instituțiilor legale înregistrează, în ultimă instanță, variate influențe din partea factorilor sociali; aceste influențe nu trebuie însă să anuleze specificul acțiunii dreptului și să ducă dreptul în starea de criză asupra căreia avertiza J. Carbonnier.

Neîndoielnic, ca element component al acestui factor, *economicul* (condițiile materiale ale societății) își impune autoritatea asupra celorlalte componente ale sistemului social. Dreptul economic modern dezvoltă natura instrumentală a juridicului; numeroase norme tehnice îmbogățesc cu noi note definitorii conținutul tradițional al dreptului. Acest drept permite în toate cazurile ajustarea la cerințele economice, în temeiul unor scopuri bazate pe oportunitate.

Se poate afirma că un anumit tip de organizare economică nu este străindim-potrivă -unei anumite *ideologii* care-șă pune amprenta și asupra modului de receptare de către drept a influenței economice. Spre exemplu, ideologia materialist - dialectică marxistă consideră nu numai că dreptul trebuie să corespundă situației economice generale, dar că economia - condițiile vieții materiale de existență ale societății - constituie factorul determinant al dreptului (al suprastructurii în genere).

Totuși, îmbrățișarea și agravarea acestei teze în concepția și acțiunea politică a țărilor socialiste a dus la neglijarea și la ignorarea rolului factorilor de natură ideală (subiectivă), la lipsirea omului de satisfacția rezultatelor muncii, la crearea unei economii bazate pe constrângere¹¹.

De pe altă poziție pornește ideologia liberală și cea neoliberală; în viziunea sa, dreptul trebuie să favorizeze economia contractuală. Libertățile economice- dreptul de a acumula bogății și capital, libertatea de a produce, de a vinde și a cumpăra (toate libertățile

⁹ P. Roubier, *Théorie générale du droit*, Sirey, Paris, 1951, p. 277

¹⁰ Asupra "avatarurilor marxismului", a se vedea J.M. Domenach, *Enquête sur les idées contemporaines*, Seuil, Paris, 1981, p. 23- 32

¹¹ *ibidem*

contractuale) trebuie să-și găsească reflectare, atât în Constituție, cât și în legile subsecvente acesteia. Proprietarul trebuie să aibă posibilitatea să profite de toate serviciile aduse de proprietatea sa. Totodată, proprietatea, în sens juridic, este un sistem complex de drepturi, ea este, în același timp, produsul unei evoluții juridice și nu poate să existe decât în virtutea legii, a unei legi care evoluează. Ea nu poate fi o dominare unică și despotică, cu excluderea drepturilor celorlalți. "Nici un om nu poate să posedze bunuri, nici să se bucure deschis și în siguranță de ele, dacă acest lucru nu are loc în virtutea faptului că statul este dispus să-i fie respectat dreptul său legal. Fără un titlu legal, el nu are proprietate, el nu este decât un posesor lipsit de posibilități împotriva acelora care sunt destul de puternici pentru a pune stăpânire pe bunurile lui"¹².

Necesarmente, dreptul trebuie să reglementeze concurența - legea de fier a unei societăți cu o economie bazată pe cerere și ofertă. Concurența necesită o armătură juridică minuțios concepută și constant aplicată. Dreptul sancționează abaterile de la realizarea acestei legi, cum ar fi: concurența neloială, fraudă, viclenia, exploatarea ignoranței cumpărătorului (în peisajul legislativ al țărilor civilizate vom întâlni: legea interzicerii concurenței neloiale, legea protecției cumpărătorului etc)

Dar, asupra dreptului exercită influență și *structurile organizatorice ale societății*. Nu avem în vedere doar structurile politice oficiale - statul în primul rând - ci și grupurile de interes, grupurile de presiune, partidele politice - structuri sociale nestatale. *Un grup de interes* este orice structură gupală care, pe baza uneia sau a mai multor atitudini comune, transmite anumite scopuri celorlalte grupuri din societate în vederea stabilirii, a menținerii sau a intensificării formelor de comportament care sunt implicate în atitudinile comune¹³. Asemenea grupuri, bazate pe un sistem de interacțiuni stabile, care respectă distribuția generală a intereselor în echilibru (pentru o reacție organizată la presiunile externe asupra acestor interese), acționează pentru maximalizarea intereselor membrilor săi. Ele fac publice cauzele pe care le apără, sprijină sau resping candidaturi la alegeri, dezbate proiecte de legi, influențează legislativul prin tacticile lobby-ului etc. Spre exemplu: există în sistemul politic american așa-numitele "organizații negre" ca grupuri de interese, care își elaborează revendicările pe baza atitudinilor comune care exprimă interesele lor, solicitând și drepturi specifice grupului¹⁴.

Evident, o notabilă influență socială exercită *grupurile de presiune politică* - instituții specifice ale vieții politice - aceste grupuri influențează cu o forță crescândă jocul politic. Deși în statutele lor afirmă că nu doresc puterea, ci doar vor s-o influențeze, grupurile de presiune sunt o prezență tot mai activă în zonele în care se modelează decizia. Este rar totuși cazul când grupurile, ca atare, intervin direct în viața publică. Grupurile de tip asociativ se diferențiază între asociațiile *categoriale și transcategoriale*. Primele grupează indivizi pe baza diviziunii muncii: profesia, sectorul de activitate (industrial, comercial sau agricol). Celelalte își recrutează membrii în cadrul diferitelor corporații în funcție de o comunitate transversală: uniunea consumatorilor, asociații de femei, de tineri etc¹⁵.

Cu siguranță, în proliferarea lor, se operează distincții pe baza statutului lor juridic. Mai întâi, grupările cu caracter obligatoriu, care țin de dreptul administrativ în general de dreptul public, spre exemplu: consiliile de administrație ale comunităților teritoriale

¹² W. Lippman, *The Good Society*, New York, Grosset & Universal Library, 1943, p. 278

¹³ D. Truman, *The Governmental Process*, N.Y., Knopf, 1971

¹⁴ Vezi, pe larg, F.M. Frohock, *Groups and Elites. Public Policy, Scope and Logic*, New-Jersey, 1979

¹⁵ A se vedea J. Capaeville, R. Mauriaux, J.L. Parodi, *Les partis politiques*, Paris, Hachette, 1973, p. 383.

(comună, canton, departament etc). Apoi, grupările cu caracter voluntar, care țin de dreptul privat (societățile industriale și comerciale, sindicatele etc.) Mijloacele obișnuite de acțiune ale acestor grupuri sunt : propaganda (ele își prezintă interesele sub aspectul cel mai îndreptățit posibil), jocul de influență (corupția este situația limită a acestui tip de intervenție) și acțiunea directă (de obicei grevă, blocarea străzilor etc.). În toate aceste forme sunt vizate aproape de fiecare dată și dispoziții legale, uneori - în cazul unor forme ale acțiunii directe - este vizată chiar ordinea legală în ansamblul său.

Cele câteva exemple atestă faptul că influența acestor comportamente ale cadrului social- politic - *grupările sociale fundamentale, structurile economice, sistemul de organizații și instituții etc.*- fac dreptul să se raporteze în fiecare moment al existenței și al acțiunii sale la acest cadru.

Factorul uman reprezintă zona centrală de interes pentru orice legiuitor. Reglementând comportamentul oamenilor în cadrul unor categorii diverse de raporturi sociale, dreptul se raportează permanent la prezența omului în societate, la capacitatea sa de a influența și chiar de a transforma socialul. De la naștere, omul parcurge un proces complex și îndelungat de *socializare*, concept care semnifică integrarea sa în societate, învățarea modului social de existență, subordonarea față de conduita - tip, prescrisă prin normele sociale. Socializarea implică procesul de devenire umană a individului (însușirea regulilor de conviețuire socială) și formarea sistemelor de răspuns la diversele cerințe sociale. Legea juridică constituie un important factor de socializare, modelând și stimulând acele comportamente adecvate valorilor. viața dreptului se desfășoară în totalitate într-un cadru social - uman. În principiu, nimic din ceea ce este social nu poate scăpa dreptului. Dreptul privește acțiunea omului într-un sistem de relații dat. El nu vizează gândurile, viața interioară, intențiile individului. Dar pentru a se bucura de eficacitate, normele de drept trebuie să evoce în conștiința individului imagini concrete, trebuie, cu alte cuvinte, să se încorporeze în patrimoniul psihologic al omului. Pentru aceasta, dreptul trebuie să *înlăture incertitudinile* (fapt ce ține de elementele sale tehnice- de tehnica juridică), să ofere omului *variante pozitive* pentru stabilirea sensului existenței sale (fapt ce ține de latura normativă a conținutului dreptului). Eficiența acțiunii dreptului este deci legată de funcționarea unor mecanisme psihosociale complexe, cărora legiuitorul le dă satisfacție, prefigurând, prin normele de drept, variante de comportament, considerate utile, atât din punct de vedere social, cât și individual.

Dincolo de instinctul social (apetitul social) al omului, comportarea sa în societate este determinată de funcționarea cadrelor modelelor culturale.

Dreptul este implicat în procesul de adaptare a oamenilor la viața socială, fiind - în acest sens- un *model cultural*, al cărui specific constă în "propunerea" (în caz de nevoie "impunerea") unui model de conduită, considerată utilă din punct de vedere social. În acest proces de adaptare a omului, dreptul are o *cauză eficientă* (trebuințele sau trebuințele - tendințe psihologice ale indivizilor), *un fond* (sistemul social); *o formă* (tehnica juridică prin intermediul căreia necesitățile sociale se exprimă în termeni juridici) și *o cauză finală* (instaurarea justiției și a moralității)¹⁶. În fiecare din aceste momente prezența omului este de nerepudiat, în măsura în care dreptul tinde să aibă numai o pozitivitate juridică, dar și eficiență socială (practicabilitate). Regularizarea conduitei umane trebuie să pornească de la cunoașterea atitudinilor și a relațiilor existențiale, a comportamentului corelat al omului, într-un sistem de relații dat. Acesta presupune cunoașterea factorului uman în dinamismul și multilateralitatea însușirilor și a atitudinilor sale, luarea în considerare a nevoilor, a

¹⁶ E. Jorion, De la Sociologie Juridique, Bruxelles, 1967, p. 37

intereselor, a finalităților, a acțiunilor omului în diversele sale ipostaze (cetățean, proprietar, alegător, funcționar, muncitor etc.)¹⁷

Dimensiunea umană a dreptului privește, înainte de orice, *drepturile esențiale ale individului* ("drepturile fundamentale"), drepturi care garantează egalitatea deplină a tuturor oamenilor, posibilitatea lor de manifestare nestingherită în temeiul demnității și al libertății, pentru că omul, după natura sa, este o ființă demnă și liberă¹⁸.

Dreptul fundamentează cadrul politico-administrativ, ierarhia jurisdicțională, apte să favorizeze pentru oameni un cadru comun și omogen de viață în care acesta să-și poată valorifica interesele legitime. Evoluția actuală a raporturilor inter și intrasociale, atestă o realitate incontestabilă, aceea a cooperării statelor în materie de drepturi esențiale ale omului. Din această perspectivă, dimensiunea umană a dreptului tinde să se internaționalizeze, să capete o semnificație care pune în discuție chiar relațiile politice și economice ale statelor. Preocupările comunității internaționale în materia respectului de către state a drepturilor omului și a reglementărilor legale a acestora, sunt departe de a fi simple chestiuni de oportunitate sau de prudență, ele tind să devină chestiuni de principiu. În acest context capătă contur tot mai precis tendința de aziologizare a dreptului și se consolidează ideea că "dreptul aparține imperiului rațiunii și nu rațiunii imperiului"¹⁹.

Acțiunea acestui factor de configurare a dreptului prezintă o importanță aparte. Prefigurând tipuri de conduită umană, variante de comportament, legiuitorul are în vedere pe participantul posibil la comerțul juridic, atribuind acestui participant diverse *status-uri* și *roluri*. Totodată, legiuitorul are în vedere și faptul că cel care încalcă regula este tot omul. Pentru acest motiv, instituția răspunderii este organizată avându-se în vedere, pe de o parte, restabilirea ordinii de drept, iar, pe de altă parte, recuperarea socială a celui care încalcă norma. Construirea de către legiuitor a soluțiilor normative apare ca o acțiune condiționată de realități complexe - sociale, economice, spirituale, axiologice, interne sau internaționale. În consecință, se poate afirma că, factorii de configurare a dreptului reprezintă importante surse naturale și sociale din care acesta își trage obiectul, subiectele, conținutul, finalitățile și, într-o oarecare măsură, chiar forma.

¹⁷ A se vedea A. Naschitz, op. cit., p.81- 82

¹⁸ Asupra noțiunii, conținutului și clasificării drepturilor și a libertăților fundamentale ale cetățenilor, vezi I. Muraru, Elena Simina Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții politice*, p. 172 -253

¹⁹ Schwartz, *Liebermann von Wahlendorf*, *Idéalité et réalité du droit*, L.G.D.J., Paris, 1980, p. 24